

Секція Право	
УДК 34:004.8:37	
Дата першого надходження статті до видання	2026-04-15
Дата прийняття статті до друку після рецензування	2026-05-18
Дата публікації/оприлюднення	2026-05-30

КОНЦЕПЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ВИ КОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПРИВАТНИХ ТА ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

Бааджи Наталія Пилипівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

<https://orcid.org/0000-0002-9889-4879>

Кирилюк Алла Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

<https://orcid.org/0000-0002-3051-6599>

Галупова Лариса Ігорівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

<https://orcid.org/0000-0001-6263-2773>

Анотація. У статті досліджується концепція відповідального використання штучного інтелекту в освіті як правовий механізм гармонізації приватних та публічних інтересів. Особливу увагу приділено аналізу міжнародно-правових стандартів регулювання штучного інтелекту, закріплених у документах Організації Об'єднаних Націй, ЮНЕСКО, Організації економічного співробітництва та розвитку, Ради Європи та Європейського Союзу, а також визначенню їх значення для формування сучасної моделі правового регулювання використання штучного інтелекту в освітній сфері. Досліджено співвідношення приватних інтересів здобувачів освіти, науково-педагогічних (педагогічних) працівників і закладів освіти з публічними інтересами держави та суспільства, пов'язаними із забезпеченням права на освіту, академічної доброчесності, захисту персональних даних, рівного доступу до освіти та підтримання належної якості освітньої діяльності. Обґрунтовано, що відповідальне використання штучного інтелекту має розглядатися не лише як сукупність етичних вимог, а як самостійний правовий режим, заснований на принципах людиноцентричності, пропорційності, прозорості, підзвітності, недискримінації та контролю з боку людини.

У дослідженні використано діалектичний, системний, формально-юридичний, порівняльно-правовий та структурно-функціональний методи. Порівняльно-правовий метод дозволив проаналізувати міжнародні та європейські стандарти регулювання використання штучного інтелекту в освіті, системний метод – дозволити взаємозв'язок приватних і публічних інтересів у сфері освітніх правовідносин, а формально-юридичний метод – визначити особливості нормативного регулювання застосування систем штучного інтелекту.

Теоретичне значення дослідження полягає у розвитку доктринальних підходів до визначення правової природи концепції відповідального використання штучного інтелекту в освіті та її місця у механізмі забезпечення балансу приватних і публічних інтересів. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх

використання під час розроблення локальних політик закладів освіти щодо використання систем штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект, освіта, відповідальне використання штучного інтелекту, право на освіту, академічна свобода, академічна доброчесність, приватний інтерес, публічний інтерес, захист персональних даних.

THE CONCEPT OF RESPONSIBLE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION AS A TOOL FOR HARMONISING PRIVATE AND PUBLIC INTERESTS

Nataliia Baadzhy

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Intellectual
Property Law and Patent Justice,
National University "Odesa Law Academy"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9889-4879>

Alla V. Kyryliuk

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Intellectual
Property Law and Patent Justice,
National University "Odesa Law Academy"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3051-6599>

Larysa I. Halupova

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Intellectual
Property Law and Patent Justice,
National University "Odesa Law Academy"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6263-2773>

Abstract. The article examines the concept of the responsible use of artificial intelligence in education as a legal mechanism for harmonising private and public interests. Particular attention is paid to the analysis of international legal standards governing artificial intelligence, as reflected in the instruments of the United Nations, UNESCO, the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), the Council of Europe, and the European Union, as well as to determining their significance for the development of a modern legal framework for the use of artificial intelligence in education. The study explores the relationship between the private interests of learners, academic (teaching) staff, and educational institutions and the public interests of the state and society related to ensuring the right to education, academic integrity, personal data protection, equal access to education, and the maintenance of the quality of educational activities. It is substantiated that the responsible use of artificial intelligence should be regarded not merely as a set of ethical requirements but as an independent legal framework based on the principles of human-centredness, proportionality, transparency, accountability, non-discrimination, and human oversight.

The research employs dialectical, systemic, formal-legal, comparative legal, and structural-functional methods. The comparative legal method made it possible to analyse international and European standards governing the use of artificial intelligence in education; the systemic method was used to examine the interrelationship between private and public interests within educational legal relations; and the formal-legal method enabled the identification of the specific features of the legal regulation governing the use of artificial intelligence systems.

The theoretical significance of the study lies in advancing doctrinal approaches to defining the legal nature of the concept of the responsible use of artificial intelligence in education and

its role in ensuring a balance between private and public interests. The practical significance of the research results lies in the possibility of their application in developing institutional policies of educational institutions concerning the use of artificial intelligence systems.

Key words: artificial intelligence, education, responsible use of artificial intelligence, right to education, academic freedom, academic integrity, private interest, public interest, personal data protection.

Постановка проблеми. Стрімка інтеграція систем штучного інтелекту (далі – ШІ) в освітній процес є однією з визначальних тенденцій цифрової трансформації сучасного суспільства. Технології автоматизованого навчання, адаптивних освітніх платформ, систем виявлення плагіату та генеративні моделі, такі як великі мовні моделі (LLM) докорінно змінюють умови реалізації права на освіту, академічної свободи та інших прав учасників освітнього процесу. Поряд із безсумнівними перевагами – персоналізацією навчання, розширенням доступу до освітніх ресурсів, підвищенням ефективності педагогічної діяльності – використання ШІ породжує низку серйозних правових і етичних ризиків.

У доктрині права та у практиці правового регулювання сформувалася стійка потреба у виробленні правового механізму, здатного забезпечити баланс між правомірним застосуванням технологічних можливостей ШІ та необхідністю захисту суспільно значущих цінностей: академічної доброчесності, захисту персональних даних, рівного доступу до освіти та якості освітньої діяльності. Одним із відповідей на цей запит стала концепція відповідального використання ШІ, яка поступово набуває ознак самостійного правового стандарту освітньої діяльності.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання. Діалектичний метод застосовано для дослідження закономірностей розвитку правового регулювання використання штучного інтелекту в освіті та трансформації співвідношення приватних і публічних інтересів. Системний метод використано для аналізу концепції відповідального використання штучного інтелекту як цілісного правового механізму забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у сфері освіти. Формально-юридичний метод дав змогу дослідити положення міжнародно-правових актів, законодавства Європейського Союзу та України, що регулюють використання штучного інтелекту в освітній діяльності. За допомогою порівняльно-правового методу здійснено аналіз міжнародних і європейських стандартів відповідального використання штучного інтелекту та визначено можливості їх імплементації у національне законодавство. Структурно-функціональний метод застосовано для визначення місця концепції відповідального використання штучного інтелекту в системі правового регулювання освітніх відносин і з'ясування функціонального призначення її принципів у механізмі гармонізації приватних та публічних інтересів.

Метою статті є визначення правової природи концепції відповідального використання штучного інтелекту в освіті та встановлення її ролі у забезпеченні балансу між приватними та публічними інтересами в умовах цифрової трансформації освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі правові аспекти використання штучного інтелекту, цифровізації суспільних відносин, захисту прав людини в цифровому середовищі, академічної доброчесності та правового забезпечення освітньої діяльності досліджували у своїх працях Н. Давидова, В. Гришко, С. Мазуренко, Я. Тицька, С. Толочко, Г. Ульянова, О. Харитонова та інші вітчизняні науковці. Водночас,

незважаючи на активний розвиток наукових досліджень у цій сфері, концепція відповідального використання штучного інтелекту в освіті як самостійного правового механізму гармонізації приватних та публічних інтересів комплексного доктринального опрацювання у вітчизняній юридичній науці поки що не отримала, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Концепція відповідального використання штучного інтелекту сформувалася у міжнародно-правовому дискурсі як реакція на виклики, пов'язані з непрозорістю алгоритмічних рішень, потенційними упередженнями та ризиками порушення прав людини при використанні штучного інтелекту. Аналіз ключових міжнародних документів дозволяє виявити декілька підходів до змісту цієї концепції.

ЮНЕСКО у «Рекомендації щодо етики штучного інтелекту» (2021) визначила відповідальне використання ШІ через призму дотримання прав людини, верховенства права, рівності та недискримінації. Документ виходить із пріоритетності прав людини, поваги до людської гідності, верховенства права, принципів рівності, недискримінації, справедливості та інклюзивності як фундаментальних засад розроблення і використання систем штучного інтелекту [1]. У контексті освітньої діяльності зазначені принципи трансформуються у вимоги щодо забезпечення рівного доступу до якісних цифрових освітніх ресурсів, недопущення алгоритмічної дискримінації, належного захисту персональних даних і приватності учасників освітнього процесу, а також створення інклюзивного освітнього середовища, здатного враховувати різноманітні потреби здобувачів освіти.

У «Принципах щодо штучного інтелекту» ОЕСР (2019 р., зі змінами 2023 р.) сформульовано п'ять базових принципів відповідального розвитку та використання систем штучного інтелекту: сприяння інклюзивному економічному зростанню, сталому розвитку та добробуту; повага до прав людини, демократичних цінностей і верховенства права; забезпечення прозорості та пояснюваності функціонування систем ШІ; гарантування їхньої надійності, безпеки й захищеності; а також підзвітність суб'єктів, відповідальних за їх розроблення та використання [2]. У сфері освіти зазначені принципи набувають особливого значення, оскільки їх реалізація безпосередньо впливає на забезпечення права на освіту, академічної свободи, академічної доброчесності, захисту персональних даних і прав здобувачів освіти, які, особливо у випадку неповнолітніх, належать до категорії осіб, що потребують підвищених гарантій правового захисту.

Важливим етапом розвитку міжнародно-правового регулювання штучного інтелекту стало ухвалення Рамкової конвенції Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права (2024) – першого юридично обов'язкового міжнародного договору у цій сфері. Конвенція покладає на держави-учасниці обов'язок забезпечити, щоб діяльність, пов'язана з розробленням, впровадженням і використанням систем штучного інтелекту, здійснювалася з дотриманням прав людини, принципів демократії та верховенства права. Водночас вона вимагає створення ефективних національних механізмів управління ризиками, юридичного захисту, прозорості, підзвітності та відповідальності у сфері застосування систем штучного інтелекту [3].

Право Європейського Союзу наразі формує найбільш комплексну модель правового регулювання штучного інтелекту. Регламент (ЄС) 2024/1689 (Акт про штучний інтелект) запроваджує ризик-орієнтований підхід до регулювання систем ШІ та відносить окремі категорії систем, що застосовуються у тому числі у сфері освіти та професійної підготовки, до систем високого ризику [4]. Такий правовий статус обумовлює застосування до них спеціального регуляторного режиму, який передбачає

функціонування системи управління ризиками, належне управління даними, забезпечення прозорості, здійснення ефективного людського нагляду, а також дотримання вимог щодо точності, надійності, кібербезпеки та підзвітності. Ризик-орієнтована модель регулювання відображає визнання особливої соціальної значущості освітньої сфери та необхідності встановлення підвищених правових гарантій під час використання штучного інтелекту у процесі реалізації права на освіту.

Порівняльний аналіз зазначених документів дозволяє встановити, що міжнародна спільнота наразі сформувала консенсус щодо базових принципів відповідального використання ШІ: людиноцентричність, прозорість, підзвітність, недискримінація, захист прав людини. Разом із тим, специфіка освітньої сфери потребує розвитку цих принципів із врахуванням особливостей педагогічних відносин та конфліктних конфігурацій приватних та публічних інтересів, що виникають у цьому контексті.

Категорія приватного інтересу з точки зору цифровізації освіти є багаторівневою та охоплює інтереси кількох суб'єктних груп: здобувачів освіти, педагогічних працівників (науково-педагогічних працівників) та освітніх закладів.

Право на освіту, закріплене у статті 26 Загальної декларації прав людини, статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права та статті 2 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є фундаментальним суб'єктивним правом, у забезпеченні якого ШІ може відіграти суттєву позитивну роль. Адаптивні системи навчання, засновані на ШІ, здатні забезпечити персоналізацію освітньої траєкторії, ефективну корекцію навчальних прогалин та розширення доступу до якісних освітніх ресурсів для осіб із різними освітніми потребами [5].

У науковій літературі академічну свободу визначають як гарантовану можливість члена академічної спільноти самостійно мислити та діяти без неправомірного втручання або тиску з боку адміністрації закладу освіти, органів державної влади чи третіх осіб [6, с. 22]. У зв'язку з цим твердження про принципову несумісність використання систем штучного інтелекту з академічною свободою видається недостатньо обґрунтованим. Академічна свобода охоплює не прив'язаність до певних технологічних засобів, а автономію особи у здійсненні інтелектуальної діяльності та виборі інструментів для досягнення її результатів. За таких умов генеративний штучний інтелект може розглядатися як один із сучасних цифрових інструментів підтримки освітньої та наукової діяльності поряд із бібліотечними ресурсами, електронними каталогами, науковими базами даних, пошуковими системами та іншими інформаційними технологіями. Водночас, на відміну від традиційних інформаційних ресурсів, генеративний ШІ здатний створювати новий контент, що обумовлює необхідність встановлення спеціальних правил його відповідального використання, насамперед з метою забезпечення академічної доброчесності, прозорості та збереження особистого інтелектуального внеску здобувача освіти.

Водночас приватні інтереси наукових і науково-педагогічних працівників охоплюють значно ширший комплекс правових гарантій, ніж лише можливість використання сучасних цифрових технологій. До них належать академічна свобода у сфері викладання та наукової діяльності, право самостійно визначати форми та методи навчання, право на охорону авторських прав на створені навчальні та науково-методичні матеріали, право на захист персональних даних, професійної репутації та результатів інтелектуальної діяльності. Не менш важливим є забезпечення захисту від необ'єктивних або дискримінаційних алгоритмічних рішень, здатних впливати на оцінювання професійної діяльності, кар'єрне просування чи прийняття кадрових рішень.

Зазначена проблема набуває особливої актуальності в умовах поширення систем штучного інтелекту, що використовуються для оцінювання якості викладання, аналізу

педагогічної ефективності, прогнозування результативності професійної діяльності та автоматизованого формування управлінських рішень у сфері освіти. Алгоритмічні моделі можуть відтворювати або навіть посилювати приховані упередження, що містяться у навчальних вибірках, внаслідок чого виникає ризик дискримінації педагогічних працівників за ознаками статі, віку, расового чи етнічного походження, інвалідності, педагогічного стилю, форми організації освітнього процесу або інших характеристик, які не мають безпосереднього зв'язку з якістю професійної діяльності. За таких умов відповідальне використання штучного інтелекту повинно передбачати не лише технічну точність алгоритмів, а й юридичні гарантії прозорості, можливість перегляду людиною рішень, що приймаються штучним інтелектом, ефективні механізми їх оскарження та недопущення алгоритмічної дискримінації.

Приватний інтерес закладів освіти у впровадженні систем штучного інтелекту полягає не лише у підвищенні операційної ефективності, автоматизації адміністративних процесів і зменшенні фінансових витрат, а й у забезпеченні конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, розвитку інноваційного потенціалу, підвищенні якості управління освітнім процесом та формуванні сучасного цифрового освітнього середовища. Реалізація такого інтересу є правомірною та відповідає тенденціям цифрової трансформації освіти, однак не може розглядатися як абсолютна.

Особливість правового статусу закладу освіти полягає в тому, що, незалежно від форми власності, він реалізує суспільно значущу функцію із забезпечення права людини на освіту. Саме тому свобода адміністрації закладу щодо впровадження систем штучного інтелекту обмежується необхідністю дотримання конституційних гарантій права на освіту, принципів рівності, недискримінації, академічної свободи, академічної доброчесності, захисту персональних даних та інших прав учасників освітнього процесу. Інакше кажучи, економічна доцільність або організаційна ефективність використання штучного інтелекту не можуть переважати над обов'язком забезпечення справедливості, прозорості та людиноцентричності освітнього процесу.

Публічний інтерес у сфері освіти є комплексною правовою категорією, що відображає сукупність суспільно значущих цілей, заради яких функціонує освітня система. До таких цілей належать забезпечення реалізації права людини на якісну освіту, формування людського капіталу, розвиток інноваційного потенціалу держави, забезпечення соціальної мобільності, виховання демократичних цінностей, підтримання академічної доброчесності та довіри до результатів освітньої діяльності. Саме тому освіта стає головним інструментом трансформації на шляху до сталого розвитку [7, с.55].

Водночас цифровізація освітнього середовища та активне впровадження систем штучного інтелекту істотно трансформують механізми реалізації зазначених публічних інтересів. Поряд із беззаперечними перевагами використання ШІ виникають ризики алгоритмічної дискримінації, непрозорості автоматизованих рішень, поглиблення цифрової нерівності, порушення академічної доброчесності, надмірної обробки персональних даних, а також поступового зниження рівня критичного мислення й самостійності здобувачів освіти у разі безконтрольного використання генеративних моделей [8]. За таких умов забезпечення публічного інтересу полягає не у стримуванні технологічного розвитку, а у створенні правових механізмів, які дозволяють використовувати потенціал штучного інтелекту без шкоди для фундаментальних цінностей освітньої системи.

Академічна доброчесність є одним із ключових публічних інтересів у сфері освіти, що забезпечує достовірність освітніх кваліфікацій та довіру суспільства до освітніх інститутів. Використання генеративного ШІ для виконання навчальних завдань породжує структурний конфлікт між приватним інтересом здобувача освіти в

ефективному навчанні та публічним інтересом у достовірній оцінці знань і навичок. Цей конфлікт не може бути вирішений шляхом заборони ШІ – такий підхід є непропорційним обмеженням права на освіту. Натомість необхідне диференційоване регулювання, що розмежовує допустимі та недопустимі форми використання ШІ залежно від цілей освітньої діяльності.

Одним із ключових напрямів реалізації публічного інтересу у сфері використання штучного інтелекту в освіті є забезпечення належного рівня захисту персональних даних учасників освітнього процесу. Освітні системи штучного інтелекту функціонують на основі масштабної обробки даних про здобувачів освіти, включаючи інформацію про результати навчання, індивідуальні освітні траєкторії, особливості навчальної поведінки, цифрову активність, а в окремих випадках – біометричні або інші чутливі дані. Такий характер обробки інформації обумовлює необхідність суворого дотримання принципів законності, визначеної мети, мінімізації даних, пропорційності, точності та безпеки їх обробки, закріплених у Загальному регламенті ЄС про захист даних (GDPR) та національному законодавстві. Особливої уваги потребує захист персональних даних неповнолітніх здобувачів освіти, які через свій вік є більш уразливою категорією суб'єктів права і потребують підвищених гарантій правового захисту.

Іншим складовим елементом публічного інтересу є забезпечення рівного доступу до якісної освіти в умовах цифрової трансформації. Поширення технологій штучного інтелекту не лише розширює освітні можливості, а й здатне поглиблювати існуючу соціальну нерівність внаслідок так званого цифрового розриву, що проявляється у нерівномірному доступі до цифрової інфраструктури, сучасних технологій, якісних освітніх ресурсів та цифрових компетентностей. Додаткову загрозу становить алгоритмічна дискримінація, коли автоматизовані системи відтворюють або посилюють упередження, закладені у навчальних даних або моделях машинного навчання, що може негативно впливати на результати оцінювання, рекомендації щодо освітньої траєкторії чи прийняття інших рішень у сфері освіти. Саме тому забезпечення рівності вимагає не лише формального доступу до технологій, а й постійного контролю за справедливістю та недискримінаційністю алгоритмічних моделей.

Не менш важливим проявом публічного інтересу є збереження якості освіти та довіри до результатів освітньої діяльності. Використання штучного інтелекту повинно бути спрямоване на підтримку, а не заміщення педагогічної та наукової діяльності людини. Надмірна алгоритмізація освітнього процесу може призвести до формалізації оцінювання, зниження ролі педагогічного розсуду, послаблення розвитку критичного мислення, творчих здібностей та академічної автономії здобувачів освіти. У зв'язку з цим одним із ключових елементів концепції відповідального використання штучного інтелекту має стати принцип пріоритетності людського контролю, відповідно до якого остаточні рішення, що мають істотне значення для реалізації права на освіту, повинні залишатися за людиною, а системи штучного інтелекту мають виконувати допоміжну, а не визначальну функцію.

Аналіз системи приватних та публічних інтересів у сфері використання ШІ в освіті переконливо свідчить про їх нередуктивний конфліктний характер. Жодна з конкуруючих цінностей – ані академічна свобода, ані академічна доброчесність, ані доступність освіти, ані захист приватності – не може бути принесена в жертву іншій без недопустимих втрат для правопорядку в цілому. У цих умовах концепція відповідального використання ШІ набуває значення правового механізму гармонізації, що дозволяє не усунути конфлікт інтересів, а керувати ним правовими засобами.

Правова природа цієї концепції є складною: вона поєднує елементи принципу права (відповідальність як загальноправова вимога), стандарту поведінки (сукупності вимог до дій учасників освітнього процесу) та механізму правового регулювання

(системи засобів правового впливу). Саме ця тривимірність відрізняє концепцію відповідального використання ШІ від суто етичних кодексів або технічних стандартів.

Ключовим механізмом гармонізації є принцип пропорційності. Його застосування до сфери освітнього ШІ означає, що будь-яке обмеження чи дозвіл на використання ШІ має відповідати трьом умовам: легітимності мети, придатності засобу для її досягнення та необхідності (неможливості досягти тієї ж мети менш обмежувальним способом). Зокрема, повна заборона використання генеративного ШІ для виконання навчальних завдань не задовольняє тесту пропорційності, оскільки існують менш обмежувальні альтернативи: диференційоване регулювання, трансформація форм оцінювання, вимоги щодо розкриття факту використання ШІ [9].

Центральним дискусійним питанням є сумісність використання генеративного ШІ з принципами академічної доброчесності. Доктринальний аналіз цього питання свідчить про необхідність розмежування двох площин: використання ШІ як пізнавального інструменту (аналогічного використанню довідкової літератури) та використання ШІ для фальсифікації результатів власної інтелектуальної, творчої діяльності. Перше є цілком сумісним із академічною доброчесністю; друге є її порушенням. Правова регламентація повинна здійснюватися на рівні конкретних форм оцінювання та типів навчальних завдань, а не на рівні узагальненої заборони технології.

Принцип контролю з боку людини є одним із системоутворювальних принципів концепції відповідального використання штучного інтелекту в освіті. Його сутність полягає в тому, що застосування систем штучного інтелекту не повинно призводити до усунення людини від прийняття рішень, які можуть істотно впливати на права, законні інтереси чи освітню траєкторію здобувачів освіти. Автоматизовані рішення або рекомендації, сформовані системами штучного інтелекту, повинні бути доступними для перевірки, оцінки та, за необхідності, коригування уповноваженим педагогічним чи іншим відповідальним працівником. Саме такий підхід закріплено у статті 14 Регламенту (ЄС) 2024/1689 (Акт про штучний інтелект), яка вимагає забезпечення ефективного контролю з боку людини під час використання систем штучного інтелекту з високим рівнем ризику. У сфері освіти контроль з боку людини виступає гарантією не лише технічної надійності функціонування таких систем, а й забезпечення справедливості, академічної доброчесності, індивідуального підходу до здобувача освіти та належної реалізації права на освіту. У вищій освіті системи штучного інтелекту повинні підтримувати як здобувачів освіти так і науково – педагогічних працівників, зберігаючи баланс між автоматизацією та участю людини, повагою до прав, академічної доброчесності й етичних стандартів [10, с.84].

Принцип прозорості алгоритмічних рішень набуває особливого значення в освітній сфері, оскільки результати функціонування систем штучного інтелекту можуть безпосередньо впливати на оцінювання знань, визначення індивідуальної освітньої траєкторії, надання рекомендацій щодо навчання та прийняття інших рішень, які стосуються реалізації права на освіту. За таких умов здобувач освіти повинен бути поінформований про використання системи штучного інтелекту під час прийняття рішень, що стосуються його прав та законних інтересів, а також мати можливість отримати зрозуміле пояснення підстав і логіки такого рішення. Вимога забезпечення прозорості алгоритмічної обробки даних впливає із положень Загального регламенту ЄС про захист даних (GDPR), зокрема статей 13–15 та 22, які гарантують особі право бути поінформованою про автоматизоване прийняття рішень і передбачають відповідні механізми захисту її прав [11]. У зв'язку з цим заклади освіти, які використовують системи автоматизованого оцінювання або інші високоризикові системи штучного інтелекту, повинні забезпечувати достатній рівень прозорості їх функціонування,

зрозумілість критеріїв оцінювання, можливість перевірки результатів та ефективного контролю з боку людини.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що концепція відповідального використання штучного інтелекту в освіті трансформується із сукупності етичних рекомендацій міжнародних організацій у самостійну правову концепцію, спрямовану на забезпечення балансу між приватними та публічними інтересами у сфері освітньої діяльності. Її зміст не зводиться до встановлення окремих правил застосування технологій штучного інтелекту, а полягає у формуванні комплексного правового режиму, який визначає допустимі межі використання ШІ з урахуванням фундаментальних прав людини, суспільної цінності освіти та особливостей освітніх правовідносин.

Відповідальне використання штучного інтелекту в освіті слід розуміти як правовий режим здійснення освітньої діяльності, за якого застосування систем штучного інтелекту ґрунтується на принципах людиноцентричності, пропорційності, прозорості, підзвітності, недискримінації та контролю з боку людини, забезпечуючи одночасну реалізацію права на освіту, академічної свободи, академічної доброчесності, захисту персональних даних і рівного доступу до освіти. Саме сукупність зазначених принципів формує нормативні межі допустимого використання штучного інтелекту в освітньому процесі та визначає критерії оцінки правомірності його застосування.

Доведено, що гармонізація приватних і публічних інтересів у сфері використання штучного інтелекту не може досягатися шляхом абсолютної заборони або необмеженого використання відповідних технологій. Оптимальною моделлю правового регулювання є ризик-орієнтований підхід, за якого обсяг правових обмежень визначається характером потенційного впливу конкретної системи штучного інтелекту на права учасників освітнього процесу та суспільно значущі цілі освіти. Такий підхід забезпечує одночасне стимулювання інноваційного розвитку освіти та належний рівень захисту прав людини.

Повна заборона використання генеративного штучного інтелекту в освітній діяльності не відповідає сучасним міжнародним стандартам регулювання цифрових технологій, суперечить принципу пропорційності та необґрунтовано обмежує реалізацію права на освіту й академічної свободи. Натомість правомірними є лише ті обмеження, які встановлюються щодо окремих видів освітньої діяльності, форм контролю знань або категорій високоризикових систем штучного інтелекту, є необхідними для досягнення легітимної мети, передбачені законом і супроводжуються ефективними гарантіями прозорості, контролю з боку людини та можливістю оскарження автоматизованих рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Adopted on 23 November 2021. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>
2. OECD Principles on Artificial Intelligence. OECD. 2019. URL: <https://archive.epic.org/algorithmic-transparency/OECD-AI-Principles-flyer.pdf>
3. Рамкова Конвенція Ради Європи зі штучного інтелекту, прав людини, демократії та верховенства права: Комітет зі штучного інтелекту (Страсбург, 17 травня 2024 року). URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/rye_ramkova_konvenciya_zi_shtuchnogo_intelekt_u_prav_lyudyny_demokratiyi_ta_verh._prava.pdf
4. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and

- (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>
5. Задоріна О. М., Яшанов С. М., Рендюк С. П. Адаптивні системи персоналізованого навчання на основі штучного інтелекту як механізм підвищення якості результатів здобувачів освіти в цифровому середовищі. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2026. №27. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1792/1641>
 6. Давидова Н. Академічна свобода та автономія закладу освіти: межі здійснення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018, № 6. С. 21-24. URL : <https://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/5.pdf>
 7. Непеїна Г. В. Роль освіти в забезпеченні сталого розвитку людства. *Наукова праця. Педагогіка*. Випуск 281. Том 293. С. 54-60. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2017/293-281-8.pdf>
 8. Okagbue E., Ezeachikulo U., Akintunde T., Tsakuwa M., Ilokanulo S., Obiasoanya K., Ilodibe C., Ouattara C. A comprehensive overview of artificial intelligence and machine learning in education pedagogy: 21 Years (2000–2021) of research indexed in the Scopus database. *Social Sciences & Humanities Open*, 2024. №8(1). <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100655>
 9. Світличний В., Артюх Д. Вплив штучного інтелекту на академічну доброчесність: загроза чи інструмент розвитку? URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/e3f14fd8-d35e-4dae-bbfb-42e8a709e0a5/content>
 10. Харитонов О.І., Галупова Л.І., Мартинюк І.В. Принципи доброчесного використання штучного інтелекту в освітньому процесі. *Право та суспільство*. №5. Т2, 2025. С. 81-87. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/5_2025/part_2/12.pdf
 11. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng>

REFERENCES

1. UNESCO. (2021). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>
2. OECD. (2019). OECD Principles on Artificial Intelligence. <https://archive.epic.org/algorithmic-transparency/OECD-AI-Principles-flyer.pdf>
3. Council of Europe. (2024). Framework Convention on Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy and the Rule of Law. https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/rye_ramkova_konvenciya_zi_shtuchnogo_intelektu_prav_lyudyny_demokratiyi_ta_verh._prava.pdf
4. European Parliament & Council of the European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>
5. Zadorina, O. M., Yashanov, S. M., & Rendiuk, S. P. (2026). Adaptivni systemy personalizovanoho navchannia na osnovi shtuchnogo intelektu yak mekhanizm pidvyshchennia yakosti rezultativ zdobuvachiv osvity v tsyfrovomu seredovyshchi. *Pedahohichna akademiia: naukovy zapysky*, 27. <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1792/1641>

6. Davydova, N. (2018). Akademichna svoboda ta avtonomiia zakladu osvity: Mezhi zdiisnennia. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 6, 21–24. <https://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/5.pdf>
7. Niepieina, H. V. (2017). Rol osvity v zabezpechenni staloho rozvytku liudstva. *Naukovi pratsi. Pedahohika*, 293(281), 54–60. <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2017/293-281-8.pdf>
8. Okagbue, E., Ezeachikulo, U., Akintunde, T., Tsakuwa, M., Ilokanulo, S., Obiasoanya, K., Ilodibe, C., & Ouattara, C. (2024). A comprehensive overview of artificial intelligence and machine learning in education pedagogy: 21 years (2000–2021) of research indexed in the Scopus database. *Social Sciences & Humanities Open*, 8(1). <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100655>
9. Svitlychnyi, V., & Artiukh, D. Vplyv shtuchnoho intelektu na akademichnu dobrochesnist: Zahroza chy instrument rozvytku. <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/e3f14fd8-d35e-4dae-bbfb-42e8a709e0a5/content>
10. Kharytonova, O. I., Halupova, L. I., & Martyniuk, I. V. (2025). Pryntsypy dobrochesnoho vykorystannia shtuchnoho intelektu v osvitnomu protsesi. *Pravo ta suspilstvo*, 5(2), 81–87. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/5_2025/part_2/12.pdf
11. European Parliament & Council of the European Union. (2016). Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng>